

הרב יהודה הלוי עמיחי

קדושת פירות שביעית במשנת הרב קוק זצ"ל

מרן הרב קוק זצ"ל שימש רבה של יפו והמושבות, ולאחר מכן רבה של ירושלים וארץ ישראל כולה. לרב קוק הייתה השפעה רבה על היישוב היהודי בארץ ישראל, ובייחוד בעניין המצוות התלויות בארץ. לרב קוק תרומה חשובה ביותר בחידוש קיום מצוות השמיטה.

בדברינו נברר את שיטת מרן הרב קוק זצ"ל בקדושת פירות שביעית. נסקור את ההיבט ההלכתי וכיצד ההבנה המחשבתית הובילה לתפיסה ההלכתית.

א. חידושי הלכה בקדושת פירות שביעית

1. הלכה פסוקה היא שאין משנים פירות שביעית מברייתן. ולכן פרי שדרכו להיאכל חי אין לאוכלו מבושל, וכל שדרכו להיאכל מבושל אין אוכלים אותו חי.¹
2. בעל ערוך השלח² התיר לעשות שיכר [בירה] מחיטה של שביעית, על אף שרוב החיטים נזרעו לצורך אכילה. אולם מכיוון שדרך העולם לשתות שיכר – מותר לעשותו מחיטי שביעית. לעומת דברים אלו כתב הרב קוק זצ"ל במשפט כהן,³ שאם לא מקובל לעשות שיכר מרוב החיטים שבארץ – אסור לעשות שיכר מחיטי שביעית. מחלוקת זו היא גם בעניין סחיטת פירות שביעית: נשאלת השאלה אם מותר לסחוט פירות לצורך שתייה מכיוון שרבים נוהגים כך, או שעלינו לברר אם בפועל רוב הפירות גדלו לצורך עשיית מיץ.
3. נחלקו הראשונים אם מותר לבשל פירות שביעית כך שבעקבות הבישול הפרי ישתבח, אולם מאידך לאחר הבישול גם תתמעט כמותו. בספרו שבת

1. רמב"ם, הלכות שמיטה ויובל פי"ה ה"ג.

2. שמיטה ויובל, סי' כד סעי' ט.

3. סי' פה.

הארץ⁴ הביא הרב קוק זצ"ל שתי דעות בשאלה זו. הבית רידב"ז⁵ הכריע להקל, אולם מרן הרב קוק זצ"ל במשפט כהן⁶ הכריע שיש להחמיר כדעה האוסרת לבשל יין שביעית על אף שמשביחו, ומשום כך אסר לבשל תפוזים לצורך הכנת מרקחת (ריבה).

4. כיוון שפירות שביעית קדושים, אסור לתת אותם לנכרים, אלא אם היו שכירים של יהודי או אורחי יהודי. אולם מרן הרב קוק זצ"ל מחדש⁷ "אם באו נכרים לבזז פירות שביעית, בכל עניין יש לומר שמותר למחות בידם, ויש לומר שגם חיובא איכא למחות, ושלא בידן למסור להם דבר שהוא קדוש".

5. חידוש נוסף כתב מרן הרב קוק זצ"ל,⁸ שאין למלא כוס הבדלה יותר ממידתו, מכיוון שנשפך ומאבד פירות שביעית, וכן אין להשתמש ביין הקדוש בקדושת שביעית בליל הסדר כששופכים מהיין בסימנים (דצ"ך עד"ש באח"ב). כמו כן הוסיף שעדיף לא להשתמש ביין של שביעית להבדלה, שהרי הנשים נוהגות שאינן שותות מיין הבדלה ואם כן, הרי זה ממעט משותיו.

6. מרן הרב קוק זצ"ל מדגיש שיש ליטול ידיים לפני אכילת פירות שביעית, משום "שם קודש שנקרא עליהם"⁹, ואין זה בכלל "הנוטל ידיו לפירות, הרי זה מגסי הרוח"¹⁰. וכן הסך ידיו בשמן של שביעית, עליו ליטול ידיו קודם הסיכה, כשם שתיקנו נטילת ידיים לסעודה, בגלל הפסוק "והתקדשתם והייתם קדושים", כן הדין בשמן של שביעית. אם כי יש מקום לחלק ולומר שאין צורך בנטילת ידיים לשמן שביעית, מכיוון שרק לעניין תרומה סתם – ידיים עושות משקין ראשון לטומאה, אבל בפירות שביעית הלא הם כחולין.¹¹ אבל בכל אופן מרן הרב קוק זצ"ל כתב שכשר הדבר, וראוי להחמיר בקדושת שביעית כקדושת תרומה.

7. מרן הרב קוק זצ"ל החמיר בקדושת שביעית ונהג קדושת שביעית אפילו בפירות שביעית שגדלו בקרקע שנמכרה לגוי. אוצר בית הדין שהונהג

4. פ"ה ה"ג אות ה (עמ' 478).

5. סי' ה אות ו.

6. סי' פה.

7. שבת הארץ, פ"ד ה"ל אות א (עמ' 465).

8. קונטרס אחרון לשבת הארץ, סי' כב (עמ' 774).

9. קונטרס אחרון לשבת הארץ סי' כה (עמ' 778).

10. חולין קו ע"א.

11. אור שמח, הלכות אבות הטומאה, פ"ח ה"ח.

בשנת תר"ע פעל על מנת לאפשר לסוחרים למכור את סחורתם – לאחר היתר המכירה – כקדושים בקדושת שביעית.¹²

8. למרות היתר המכירה, הרי באופן אישי הידר מרן הרב זצ"ל, ולא הוציא אתרוג מארץ ישראל, וכדבריו¹³ "אף על פי שאני מקל לאחרים, מפני הדחק וחיי נפש ממש, לסמוך על הפקעה, מכל מקום כשאני לעצמי אין לי עסק בפירות שביעית חס וחלילה, ואיך אתעסק להוציאם לחו"ל?".

מדוגמאות אלו עולה שמרן הרב קוק זצ"ל החמיר מאד בעניין קדושת פירות שביעית, ונשאלת השאלה מה הייתה הסיבה לכך? את התשובה ניתן לראות בדבריו הדנים בשאלת המלאכות המותרות להצלת האילן בשביעית.

ב. הצלת פירות הגדלים בשביעית

בגמרא¹⁴ מבואר שפעולות להצלת האילן מותרות בשביעית, אך פעולות שנעשות להשבחת האילן אסורות. נחלקו המפרשים מה דין הצלת הפירות, בלשון חז"ל "אוקמי פירא" – האם ההיתר הוא רק לטובת העץ אבל לא לטובת הפירות, או שמא הצלת הפירות היא הצלת העץ?

בספר שבת הארץ¹⁵ מרן הרב קוק זצ"ל הביא את התוספתא¹⁶ האוסרת לקצוץ קוצים היוצאים מן האילן ומזיקים לפירות. והוסיף על כך וכתב:

וזה אסור לכל הדעות, שאפילו לאומרים שמותר לעשות עבודה שהיא לאוקמי אילנא אפילו בגוף האילן – זהו דווקא להעמיד את האילן שיהיה ראוי לעבודתו לאחר השמיטה, אבל עבודה שהיא לצורך הפירות – לעולם אסורה, [כיוון] שמה שהוא לצורך הפירות – הפקיעה תורה, שהפקירה את פירות שביעית לכול, וסילקה יד הבעלים מהם. ואפילו כשהם נאבדים, אסור לעשות עבודה בשבילם.

והוסיף הרב קוק זצ"ל במשפט כהן:¹⁷ "דעיקר ההיתר [לאוקמי = להצלה] הוא משום שלא תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, ובוודאי לא שייך זה בפירות שביעית עצמם, שאין אנו אחראים לקיומם כלל".

12. משפט כהן, סי' עו פז.

13. משפט כהן סי' פו.

14. מועד קטן ג ע"א; עבודה זרה נ ע"ב.

15. פ"א ה"ה אות טז (עמ' 205).

16. שביעית פ"א ה"ז.

17. סי' עט.

כשהיישוב היהודי התחדש בארצנו הקדושה שאלה זו התעוררה במלא עוזה, והיו אחרונים רבים שסברו שאמנם הפירות קדושים בקדושת שביעית, אולם מותר לעשות פעולות על מנת לדאוג שיישאר פירות שביעית לציבור הרחב.¹⁸

ג. מהות קדושת פירות שביעית

כשבאים להסביר במה מתבטאת המהות של קדושת פירות שביעית, ניתן לומר שהפירות הם חולין, אלא שחלים עליהם דינים מסוימים שהם כקדושה, אולם אין מהותם קודש, במובן שהוא נבדל ומופרש מאתנו. מאידך אפשר להסביר את קדושת שביעית **כמהות קדושה עצמית, שאין הפירות שייכים לנו כלל**, אלא שהקב"ה התיר לנו לאוכלם ולהשתמש בהם בדרכים מסוימות.¹⁹

בפרשת השמיטה²⁰ לא הוזכר כלל הביטוי קודש, אלא רק כיצד יש להתנהג בפירות שביעית. אלא שבדיני יובל נאמר²¹ "כי יובל היא, קודש תהיה לכם". והגמרא²² היא הלומדת מהפסוק המוזכר בדיני יובל לעניין דיני שביעית: כשם שיובל קודש ותופס את דמיו, כן גם בשביעית הפירות הם קודש ותופסת דמיה. מתוך כך אנו באים למחלוקת מהי מהות קדושת פירות שביעית: אם עיקרה הם הדינים ההתנהגותיים או שמא קדושתם העצמית של הפירות.

הטיפול בעץ לצורך פירות שביעית הוא ההבדל העיקרי בתפיסת מהות קדושת שביעית. האחרונים, החולקים על הרב קוק זצ"ל, סבורים שקדושת פירות שביעית היא דינית-התנהגותית שאין להפסידם, למכרם, לייצאם וכדומה, אבל יש לנו עניין בקיום הפירות, כדי שלא תהיה הארץ שממה, ואנו יכולים לדאוג לקיום פירות שביעית. ואילו מרן הרב קוק זצ"ל הבין שאין לנו כל עניין בפירות שביעית שהופקעו מאתנו, והם קדושים בקדושתם העצמית, ולכן אסורה עלינו כל פעולה בדבר שהופקע מרשותינו.

18. שבת הארץ, פ"א ה"ה אות טז, הערה 87-88 (עמ' 206).

19. ראו כלכלת שביעית זבחים אות ב-ג (עמ' רי-ריא).

20. ויקרא כה א-ז.

21. ויקרא כה יב.

22. סוכה מ ע"ב.

ד. שיטת מרן הרב קוק זצ"ל

שיטת הרב קוק זצ"ל היא שאין להפסיד פירות גם בשנים רגילות, מכיוון שאין להפסיד את עולמו של הקב"ה. כפי שאמר לרב אריה לוי זצ"ל:²³

האמן תאמין לי שמימי נזהרתי לבלתי קטוף בלי תועלת עשב או פרח, שיכול לגדול או לצמוח, כי אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה האומר לו גדל. כל ציץ עשב אומר דבר, כל אבן לוחשת סוד. כל ברייה אומרת שירה.

בשש שנות המעשה הברכה לפני האכילה ואחריה היא המתרת את הפרי באכילה: "וכל הנהנה מהעולם הזה בלא ברכה – כאילו נהנה מקדשי שמים, שנאמר 'לה' הארץ ומלואה"²⁴. בשנה השביעית ישנה קדושה מיוחדת, ומהותה היא שהפירות נבדלים מאתנו. כשם שאצל האדם – דרשו חז"ל "קדושים תהיו – פרושים תהיו", גם פירות שביעית נבדלים מאתנו, וזוהי קדושתם ומעלתם.

כעין רעיון זה מצאנו בדברי ה"שם משמואל"²⁵:

וזהו שבת לה' שחוזרת כל הבריאה לממציאה וחוזר ה' יתברך ובורא אותה כבראשונה. ויש לומר שכמו שהבריאה היא בכלל, כן היא נחלת ארץ ישראל לישראל, שניתנה להם רק לשבע שנים לעבוד את האדמה, וחוזר ונותן להם עוד שבע שנים לעבדה ולשמרה. ועל כן יש קדושה בפירות שביעית ותופסת דמיה כהקדש.

מתוך הסתכלות זאת על קדושת פירות שביעית מובן היטב מדוע מרן הרב קוק זצ"ל החמיר בפסקי הלכות שביעית, שהרי אין לנו כל שייכות לפירות שביעית, ולכן אין לנו יכולים לעשות עבודות לשמירת הפירות, אלא רק מה שנצרך לעבודת האילן שנשאר ברשותנו בשנת השמיטה. וכאשר לנו ניגשים לאכול פירות הקדושים בקדושת שביעית עלינו ליטול ידינו, כפי שנוטלים ידיים לפני אכילת תרומה, שכן בפירות שביעית לנו אוכלים משולחן גבוה. וברור שכל הפסד של הפירות הוא אסור, אפילו אם הפסד הוא זמני. גם הפסד זמני נחשב הפסד שכן אין אלו פירות שלנו כלל, ולא ניתנו לנו אלא

23. מלאכים כבני אדם עמ' 240.

24. ברכות לה ע"א.

25. ויקרא בהר, שנת תרע"ד, עמ' שמז.

לאכילה בלבד, ואם נוצר מצב שבזמן מסוים אי אפשר לאכול את הפירות הללו, הרי זו פעולה הנוגדת את שהותר לנו "לאכלה ולא להפסד".
מרון הרב קוק זצ"ל כתב²⁶ על מצוות השמיטה ש"אין לשער גודל ערכה וקדושתה, ואור החיים הגנוז בה לעטרת גאולה וישועה". הסתכלות עמוקה זו על המצווה המקיימת את עמנו על אדמתנו היא המביאה לידי עומק ההבנה בקדושת פירות שנת השמיטה.

ברכת שהחיינו על קיום מצוות השמיטה

(“הליכות שלמה”, הלכות ראש השנה, הרב שלמה זלמן אוירבך)

...וכעין זה נראה דטוב ויפה לכוון בברכת שהחיינו ביום טוב של ראש השנה של שנת השמיטה על שזכה להכנס לשנה חדשה שזוכה לקיים בה מצוות רבות של שבת הארץ וקדושת והפקר הפירות וכו'.
ושם בארחות הלכה:

וזה לשון רבינו בתשובות כת"י בענין זה: מסתבר מאוד שכל אדם צריך להרגיש ולהודות לד' כשזוכה להכנס לשנה חדשה של שבת הארץ ולשנה שפירותיה הם קודש והפקר וכו', וזה הרי בא רק מזמן לזמן של ז', אבל לא עלה כלל על דעתי לחייב משום כך בברכה כי אם שבברכת שהחיינו שעל היום טוב שיכוין גם לזה, ולדבר זה העיר ת"ח אחד (הוא הרה"ג ר' שבתי גינזבורג ז"ל בספרו אמרי שמאי על המועדים) ואני נהייתי מזה וגם הגר"ש אלישיב שליט"א נהנה מזה. עכ"ל.

26. מבוא לשבת הארץ, פטי"ו (עמ' 175).